

<https://meieesti.postimees.ee/6774957/luule-sakkeus-meie-rahvastiku-arengu-tagab-suurem-tolerantsus-ja-loimimine>

Aimar Altosaar toimetaja
11. september 2019, 0:01

- Erinevate rühmade lõimimine ühiskonda võib muutuda võtmeküsimuseks.
- Tagasitulijad moodustavad suure osa rändest ja nad vajavad ka taaslõimimist.
- Iga neljas vajab tegevuspiirangu tõttu ühiskonnaelus osalemiseks tuge.

Euroopa rahvastikuinstituutide võrgustiku nõukoja ja Euroopa demograafia doktorikooli teadusnõukogu liikmena on Luule Sakkeus hästi kursis rahvastiku arengutendentsidega meil ja kogu Euroopas

FOTO: Eero Vabamägi

Tunnustatud rahvastikuteadlane Luule Sakkeus kinnitab, et Eesti väikeseks peetud sündimus ei olegi meie peamine rahvastikuprobleem. Rahvastiku vananemise ja tervisega seonduvate probleemide uurija ütleb välja «saladuse», et üheks suurimaks mureks võib pidada ühiskonna vähest sisemist lõimitust: ligi pool elanikkonnast ei saa võrdselt ülejäänutega osa avalikest teenustest ega naudi elu meie ühiskonnas.

Luule Sakkeus: meie rahvastiku arengu tagab suurem tolerantsus ja lõimimine

Tunnustatud rahvastikuteadlane Luule Sakkeus kinnitab, et Eesti väikeseks peetud sündimus ei olegi meie peamine rahvastikuprobleem. Rahvastiku vananemise ja tervisega seonduvate probleemide uurija ütleb välja «saladuse», et üheks suurimaks mureks võib pidada ühiskonna vähest sisemist lõimitust: ligi pool elanikkonnast ei saa võrdselt ülejäänutega osa avalikest teenustest ega naudi elu meie ühiskonnas.

Kuidas hinnata Eesti rahvastiku praegust seisundit? Mõned ütlevad, et on kriis ja hääbumine, teised arvavad, et pole häda midagi ja kestame veel kaua.

Rahvastiku hindamisel tuleb alati vaadata kõiki sellega seotud protsesse nende koosmõjus. Põhimõtteliselt ei tohiks neid käsitleda mustvalgetena. Viimastest aegadest teame, et meil on toimunud rändepööre, mis tähendab, et meile tuleb rohkem inimesi sisse, kui läheb välja.

See on tavapärane rahvastiku areng.

Meie rändeprotsesside puhul on tegemist null-juurdekasvu lähedal oleva protsessiga, kus inimesed käivad ära, tulevad tagasi, osa läheb siit minema, teised tulevad asemele. See on tavapärane arenenud rahvastike rändemuster. Selle juures tuleb alati mõelda hoopis laiematele protsessidele ehk kuidas me suudame ühiskonnas tulijaid lõimida.

Küsimus ei ole ju ainult nendes sisserännanutes, kes on meist erineva taustaga. Meile tulevad tagasipöördujad, kes on kohaliku, eesti taustaga, kuid ka nemad vajavad siin uuesti lõimimist. Seda vajavad nii naasjad ise, kuid veel enam nende lapsed, kes võib-olla pole meie elu näinudki.

Mujalt tulnute Eestis toimetulemine on sarnane kohaliku puudega rahvastiku probleemidega, sest ka neil on liiga sageli suuri muresid lõimimisega kõigis aspektides, kus nad peaksid olema ja saaksid olla osalised.

Luule Sakkeus (63)

Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskuse vanemteadur ja juht. Telle peamine teadustöö hõlmab rahvastiku vananemise ja tervisega seonduvat, välispäritolu rahvastiku käitumismustreid ja uute perevormide arengut.

Kas võime pidada lõimimist ja lõimumist üheks suureks rahvastikuteemaks?

Lõimimine ei ole ainult keeleõpetamise küsimus. Vaja on teistlaadsete harjumuste, oskuste ja võimetega inimeste lõimimist ka meie koolisüsteemi.

Kas meil on võimalik jagada teavet ühtviisi kõigile? Kas inimestel on ikka võimalik teada saada, kuhu nad peavad pöörduma oma erinevate muredega? See ei ole ainult haridussüsteem, keeleõpe; see on ka toetused, asjaajamise tavad, mille teadmised on siin elamisel kasu.

Mis on rahva sisemise lõimimise seisukohalt kõige tähtsam?

Kindlasti tahame saavutada ühtset arusaamist, et elame ühes ja samas riigis, see on esimene küsimus. Kõik meetmed, mis on sellele suunatud, tuleb võtta erilise tähelepanu alla.

See tähendab siis, et lõimimise nurgakivi on ühtne riigikeelne haridussüsteem?

Eeskätt see, aga ma rõhutan, et kõik teenused peavad olema ühtviisi kättesaadavad kõigile. Ka teave nende kohta. Puudega inimestega tegelemine annab mulle võimaluse tuua neid näitena, kus me ei arvesta nende teadmiste taset, me ei aita neid järele, me ehitame e-riiki, aga samas arvutioskusi me ei anna. See ei ole ainult haridussüsteem selle alguses tähenduses, see on ka edasiõpe, järeleaitamine, tugiisikute süsteem, elukestev õpe, aga ka näiteks see, kuidas pimedate tugiisikud saaksid õppida pimedate kirja.

Oleme välja toonud kaks rühma: ühed on need, kelle emakeel ja kultuuriline taust erinevad eesti omast, teine on puudega inimesed. Milliseid rühmi võime veel välja tuua, keda tuleks paremini lõimida?

Tuleb alati mõelda kõikidele erinevustele. Erinevuste lõimimisel tuleb aga küsida, millised on meie võimalused ja vahendid. Piiratud ressurside tingimustes tuleb leida, kus oleks vahendite kasutamine kõige suurema mõjuga ja aktuaalsem.

Kas võime öelda, et ka ealised erinevused võivad olla lõimimisel probleemiks?

Elukestev õpe lõppeb meil tööeaga. Antakse võimalusi varases vanemas eas inimestele, aga ka veel vanemad peavad toime tulema. Eakamatel

tekibki rohkem küsimusi, kuidas nad saavad tervishoiu- ja sotsiaalteenust, ning üldiselt, millised teenused ja õigused neil on – neil tekivad samad probleemid vajaliku info kättesaamisel nagu puudega või teiskeelsetel inimestel.

Kuidas käib inimese elu periodiseerimine? Kas siin on näha muutusi, sest tundub, et tööea piirid on nihkumas?

Mida arenenum on rahvastik, seda enam need piirid nihkuvad. Praegu eeldame enamikult pikaajalise haridustee läbikäimist, peaaegu et kohustuslikku kõrgharidust. Mis tähendab, et meie noorem põlvkond on tööelust eemal suhteliselt pikka aega, keskmiselt 22.–24. eluaastani. Tööealiste lõige, mis varem oli 15–65 eluaastat, nihkub alumises otsas 20. eluaastani, ülemises otsas aga kindlasti üle 65, kuigi meil on praegu keskmine pensionile jäämise iga alla 65 eluaasta. Ilmselt tervise edenedes võime eeldada, et tööea piiri tuleb varsti mõõta vähemalt 70 eluaastaga.

Milliste elanikkonna rühmade lõimimisega tuleks tõsisemalt tegeleda?

Keskmine eluiga on meil vähemalt naiste puhul Lääne- ja Põhja-Euroopa riikidele järele jõudmas. Iseasi, kuivõrd kvaliteetne see elu meil on. Tänapäeval näeme, et tegevuspiirangutega inimeste osakaal on rahvastikus päris suur. Tegevuspiirangud võivad olla äärmiselt erinevad, ühine on see, et sõltuvalt tervisest võivad inimestel olla ühiskonnas takistused, mida ületamata nende elukvaliteet halveneb ja mistõttu nad ei saa iseseisvalt hakkama.

Mida demograafid tegevuspiirangute all mõistavad?

Kui me ei saa kätte teavetki teenuse kohta – see on juba esimene takistus! Teenust, mille olemasolugi ei teata, ei saa ju kasutada, ja nii tekib täiendav tegevuspiirang. Ma ei oska praegu öelda, kui palju leidub neid, kes vajavad kodu kohandamise teenust. Arvestades aga, et meil on nii tööealiste kui ka vanemaealiste hulgas umbes 180 000 inimest, kel on ametlikult hinnatud tegevuspiirang, siis on see, mida suudame praegu Euroopa Liidu struktuurifondide toel 2020. aastani teha – kodu kohandada vaid 2000 inimesele – vaid tilk meres.

Seega on 15 protsenti rahvastikust tegevuspiiranguga? Järelikult peaks olema üks eesmärke tagada nendele inimestele ka võrdsed võimalused, täiskvaliteetne elu.

Inimesed ei saa liiga sageli oma kodust väljagi! Näiteks ei suudeta oma rulaatorit trepist üles ja alla tassida. Vaja on palju rohkem hooldus- ja majapidamisteenuseid, mis eeldab aga rahalise võimekuse olemasolu. Tegevuspiirangud ei ole ainult füüsiline või vaimne puue, vaid eeskätt takistused meie teel kodust argiellu: olgu poodi, laulupeole või perearsti juurde.

See, et oskaksime toimida ühiskonnana kõigi jaoks, vajab palju laiemat nägemist: lapsevankri, jalgratta või ratastooliga jõudmine soovitud kohta nõuab ühesuguseid lahendusi ning peab olema jõukohane igas vanuses ja jõudluses inimesele.

Tegevuspiiranguga inimesi on 180 000, kuid seda pole ühiskonnas kuigi laialt teadvustatud. Kas see arv on õige?

Need on olulise tegevuspiiranguga inimesed, kuid kui toome juurde ka mõõduka tegevuspiiranguga isikud, siis on nende osakaal rahvastikust veel suurem.

Nii et siis on see juba üle 15 protsendi.

Statistikaamet andis 2014. aastal välja kogumiku «Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine», kus eelmise rahvaloenduse ja sotsiaalkindlustusameti andmeid analüüsid toime välja, kui palju on neid, kes on olulise tegevuspiiranguga, ning kui palju neid, kes on mõõdukaga. Kui kõik tegevuspiiranguga inimesed kokku võtta, siis moodustavad nad 27 protsenti Eesti elanikest!

Tegevuspiirangud ei ole ainult füüsiline või vaimne puue, vaid eeskätt takistused meie teel kodust argiellu: olgu poodi, laulupeole või perearsti juurde.

Väga suur arv...

See hulk on võrreldav meie teiskeelse rahvastiku osaga. Aga tegevuspiirangutega inimestest me ei räägi! Oluline on rõhutada, et mõistlik on alustada eeskätt mõõduka tegevuspiiranguga inimestele teenuste pakkumisest, sest siis kujunevad kulutused tulevikus väiksemaks, kui hoiame ära nende sattumise olulise tegevuspiiranguga inimeste hulka. Teatud juhtudel inimestel ei tekigi tegevuspiiranguid, kui oleme oma keskkonna suutnud organiseerida nõnda, et igaüks meie ühiskonnas iseseisvalt hakkama saab!

Kas siis igal teisel perel on keegi tegevuspiiranguga pereliige, kes vajab suuremat tähelepanu?

Et tegevuspiirangud enamasti tekivad ja arenevad edasi pigem vanemas eas, siis võime eeldada, et väga suur osa neist on tegelikult üksikud inimesed. Teisalt tähendab see veel suuremat probleemi, sest üksi elajatel on teenuste järele veel suurem vajadus. Kel on lähedased, neil kasvab pereliikme koormus, mis väga tihti võib tähendada ka tööhõivest väljumist.

Siit näeme, miks on mõistlik lahendada neid probleeme ühiskonna tasemel, kui peame oluliseks inimesi järjest rohkem ja kauem tööhõives hoida. Kui me ei loo tugiteenuseid, mis võimaldaks inimesel, kelle pereliige vajab pidevat hoolt, jätkata oma professionaalset tegevust, siis tuleb tal asuda mitteprofessionaalina hooldama, ja siis me kaotame kahekordselt.

Kas lisaks valitsuse ja omavalitsuste poole vaatamisele peaksid ka tööandjad midagi tegema? Ka nemad võiksid vähemalt mõõdukamate tegevuspiirangute puhul pakkuda jõukohast tööd.

See on ka küsimus tööaja ja töökoha paindlikkusest. Eestis on veel vähe rakendatud tööaja paindlikkust, töökohtade kohandamine on veel marginaalsem kui eespool mainitud kodude kohandamine.

Nii väikese rahvastiku ja tööjõu nappuse tingimustes on selline olukord vist kurioosne.

See, et oleme erinevad – ükskõik, millisel moel – nõuab meie teadlikkuse kasvu. Kui me praegu juba oskame paremini lõimida teisekeelseid inimesi, kuna oleme seda rohkem teadvustanud, siis teistmoodi välja nägevaid, teistmoodi mõtlevaid, teistmoodi toimivaid ei oska me oma töökollektiivi lõimida. Tööandjad vajavad selleks koolitust, head nõu ja mõnel puhul ka seadusandlike regulatsioonide tuge.

Inimese tegevuspiirangud võivad olla mingis valdkonnas takistuseks, aga mõnes teises pole need üldse olulised. Seega, juhid ja tööandjad peavad õppima nägema inimesi nende individuaalsuses – kuhu, kelleks ja mis määral keegi sobib. Peame õppima erinevustega toime tulema.

Kas siit võiks tulla üleskutse rahvastikuga tegelevatele institutsioonidele, pöörata tähelepanu kõigile lõimimist vajavatele rühmadele?

Juhin tähelepanu, et otsuseid on vaja siiski teha tõenduspõhiste andmete alusel. Tulime ühiskonnast, kus objektiivseid andmeid ei väärtustatud. Andmete kasutamisel on aga vaja võtta aega, et nende alusel tekiks meil üldse teadmised, mille alusel saaksime midagi öelda. Tahan, et selline põhimõte leviks, läheks n-ö massidesse. Kui inimesel ei ole kvaliteetsete andmestikega kinnitust, siis ei tohiks ta olulistel teemadel sõna võtta.

Kuidas andmeid rahvastiku kohta kogutakse?

Meil on mitu viisi, kuidas seda teha. Üks neist on osalemine rahvusvahelistes uuringutes. Need hõlmavad ühtset metoodikat, käivad ühte jalga ning on kogutud võrreldavate ja esinduslikena. Kahjuks ei ole me Eestis õppinud andmeid väärtustama. Statistikaametil on peal pidev kulude vähendamise surve, kuid ei arvestata, et andmete korje ja töötlus läheb IT kasutamisel tegelikult kallimaks, mitte odavamaks.

Eesti riik ei ole leidnud vahendeid ei pere- ja sündimusuuringu ega vananemisuuringu SHARE jätkamiseks. Pere- ja sündimusuuring on nüüd võetud teaduse teekaardi infrastruktuuri objektide nimistusse ning loodame, et vastavad ministrid seisavad selle eest, et see uuring saab uuesti rahastuse. Kuid pikaajaliste rahvusvaheliste võrreldavate uuringute rahastamine peaks olema Eesti riigis rutiinselt korraldatud läbi statistikaameti ning vastavad vahendid eraldatud nii, et iga vooruga ei kaasneks vajadust kirjutada kõigile instantsidele taotlusi ja palvekirju.

Vanemaealiste rahvusvaheline uuring

Vanemaealise rahvastiku üleeuroopaline küsitlusuuring (Survey on Health, Ageing and Retirement in Europe, SHARE). SHARE hõlmab enam kui 80 000 üle 50-aastase inimese elukäiku, neid küsitletakse regulaarselt alates 2004. aastast iga kahe aasta tagant. Uuring keskendub individuaalsele vananemise protsessile, selle kulgemise üksikasjadele, mõjuritele ja seostele. Uuringutulemusi kasutatakse riikide poliitika hindamiseks ning vanemate inimeste elukvaliteedi parandamiseks, uute teaduspõhiste meetmete algatamiseks. Eesti liitus SHARE programmiga 2010. aastal ning seda juhib Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskus.

Kuid ka vananemise uuring on vananeva ühiskonna jaoks väga oluline.

SHARE uuringu Eesti viies voor algab kohe sügisel. Seni oleme Euroopa Liidu teiste riikide hulgas kõige paremate tulemustega – selles mõttes, et

saame oma vastajad väga hästi kätte ehk meie andmestik on väga usaldusväärne ja kvaliteetne. Selle tõttu on Euroopast leitud meie jaoks põhirahastus, millele tuleb riigist leida kaasrahastust.

Kuni 2015. aastani oli Euroopa Liidul meede, mida saime Eestis kasutada, kuid nüüd ei ole riigiasutustest seda raha enam leitud. Teeme statistikute tööd oma ülikooli baasrahastuse arvelt, mis ei ole aga põhimõtteliselt õige. Demograafide ülesanne on rahvastikku analüüsida, mitte tegeleda andmeloomega.

Kuivõrd valitsus kasutab Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskuse analüüse oma poliitikate kujundamisel?

Meie ekspertiisi mingil määral ikka kasutatakse. Riigikogu eelmise koosseisu rahvastikuprobleemide komisjoni visioonidokumendi ettevalmistamisele meie keskuse töötajad panustasid. Samuti oleme olnud esindatud välistöajõuga tegelevates komisjonides. Nüüd, kui riigiasutustel on kasutada struktuurivahendid, on tekkinud suunatud teemasid, millega saame praegu tegeleda. Näiteks elukohtade analüüs, mis kahjuks ei jõua valmis enne tulevast rahvaloendust.

Tundub, et üks osa uuest põlvkonnast ei otsustagi peret luua. Me ei tea veel, kas nad soovivad lapsi või mitte.

Kas 2021. aasta rahvaloenduse meetodite üle on vaidlused juba lõppenud?

See on ikka veel arengus! Ega meie riigis päris traditsioonilist rahvaloendust ei pruugi üldse enam tulla. Viimase rahvaloenduse ajal tegime maailmarekordi e-loenduse mõttes, kui 64 protsenti rahvastikust vastas e-loenduse kaudu, eks seda oskusteavet tuleb kasutada ka nüüd, sest vaid administratiivsetel eesmärkidel kogutud teave registritest meid kindlasti ei rahulda.

Rahvaloendused on väga tähtsad, sest kui panna loenduste andmed üksteise kõrvale, mõistame paremini inimeste eluteed. Tuleb kvaliteetne teave selle kohta, kuidas toimime väiksemate üksustena, perekondade ja leibkondadena, sest need määratlevad, millised tugisüsteemid on meil alguses olemas, millal need meie elust ära kaovad või kui kaugel need on meist sel hetkel, kui abi vajame.

Kui rääkida rahvastikuprotsessidest, siis milliseid tendentse peaksime tähele panema?

Iga uus põlvkond loob oma käitumismalli. Osaliselt näeme teatud käitumiste muutusi – näeme, et noortest suurem osa, kuni 95 protsenti, elab kooselus, mitte abielus, vähemalt alustab nii. Mitte kõige suurem osa neist ei lõpeta seadusekohase paarissuhtega. Näeme, et erinevate valikuvõimaluste avardumisel meie pereloomel valikud lükkuvad hilisemasse ikka, mis omakorda toob lisavajadusi meile tulevikuks.

Eesti pere- ja sündimusuuring

2020. aastaks kavandatud uuring (EPSU2020) on sisuline jätk 1990. ja 2000. aastatel läbi viidud ÜRO Euroopa Majanduskomisjoni egiidi all toimunud rahvusvahelisele pereelu ja muid elukarjääre kaardistavale uuringule. EPSU2020 hõlmab Eesti osalust algavas rahvusvahelises võrdlusuuringus Generations and Gender Programme (GGP) 2020. Et pereloomel on jõudnud uued põlvkonnad, kelle pere- ja sündimuskäitumise kohta puudub põhjalikum teave, on ühiskonnal tarvis süvendatud teavet nii rahvastikuprotsessides toimuvate muutuste mõistmiseks kui ka poliitikakujunduseks. 2019. aastal kanti EPSU2020 Eesti teadustaristu teekaardile.

Näeme Põhjamaade näitel, kus on olnud Euroopa viimaste kümnendite kõige suurem sündimus, et seal on hakanud sündimustrend muutuma. Ei teata veel, milles see täpselt seisneb, kuid tundub, et üks osa uuest põlvkonnast ei otsustagi peret luua. Me ei tea veel, kas nad soovivad lapsi või mitte, kuid nad ei ole loonud peret!

See on alles tekkiv trend Põhjamaades. Meil pole veel trendina nähtav, kuid esimesed indikatsioonid on olemas, et ka meil on tegelikult need järelmid tulemas. Mis tähendab, et meie fookus peab minema sellele, et olla tolerantsemad ja toetavamad, pakkuma erinevaid võimalusi rohkem just noorele põlvkonnale. Just tolerantus on see, mis noortele kõige rohkem korda läheb.

Võime siis öelda, et «lumehelbekeste» väärtused hakkavad ühiskonda mõjutama?

Selleks ongi vaja kiiresti Eesti pere- ja sündimusuuringut, et saaksime sellest rohkem teada.